

UTAN FULL SYSSELSÄTTNING GÅR VÄLFÄRDSSAMHÄLLET UNDER

När DemokratiAkademin bildades upplevde Sverige en massarbetslöshet jämförbar med krisen på trettioalet. Den fråga vi ställde var om välfärdssamhället kan överleva om massarbetslösheten blir varaktig.

I maj 1994 när arbetslösheten steg upp mot 14 procent arrangerade DemokratiAkademin tillsammans med Västerås Stift och Keynesianska klubben ett stort seminarium om hur full sysselsättning åter ska bli möjlig. Utgångspunkten var att rätten att kunna försörja sig och sin familj är en förutsättning för att samhället inte ska slitas sönder socialt. Syftet med seminariet var att lägga fram ett konkret förslag om hur full sysselsättning skulle kunna upprättas.

Biskop Claes-Bertil Ytterberg inledde med att hävda att krisen i grunden inte är vare sig ekonomisk eller social utan andlig och mental.

Ännu på sextioalet rådde enighet om FN:s och Europarådets konventioner om allas rätt till arbete och målsättningen full sysselsättning. I FN:s konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter från 1966 står att »Varje konventionsstat förpliktar sig att genom att till fullo utnyttja sina tillgängliga resurser och uppnå full sysselsättning trygga utövanandet av envars rätt till arbete och rätten att förtjäna sitt uppehälle genom arbete«. Även i Europarådets Europeiska sociala stadgan från 1961 skrevs rätten till arbete och full sysselsättning in. Sådan var också tidsandan när den svenska författningen reviderades 1974, i andra paragrafen står att staten ska trygga rätten till arbete.

Två svenska finansministrar har bidragit till att skapa massarbetslöshet.

Under den konservative Felix Hamrin (1930-32) ökade arbetslösheten till 22 procent och under moderaten Anne Wibble och Carl Bildts regering (1991-94) steg den från 3 till 9 procent och 800.000 människor blev ofrivilligt arbetslösa.

Den socialdemokratiska finansministern Ernst Wigforss som tillträdde 1932 innehar det motsatta rekordet: arbetslösheten sjönk från 22 till 3 procent. Under perioden från Wigforss fram till Carl Bildt & Anne Wibble hade Sverige full sysselsättning, dvs. arbetslösheten var endast 1-2 procent, som mest 3 procent. Under detta halvsekel skapades välfärdssamhället. Koppling-

en mellan full sysselsättning och välfärd är historiskt sett övertydlig. (I Sverige har arbetslösheten ofta legat omkring 8 procent det senaste decenniet. Arbetslösheten har blivit kronisk och anpassats till EU-nivå där arbetslösheten de senaste 15 åren har legat i närheten av 10 procent, dvs. 20-25 miljoner människor går arbetslösa.)

Gunilla Thorgren, redaktör för Pockettidningen R, citerade i sitt tal på seminariet i Västerås LO-ekonomen P.O. Edin: »Det socialdemokratiska partiet föll på den grundläggande fråga genom vilken man en gång i världen skaffade sig självförtroende. I början av trettioalet vågade man gå emot det ekonomiska etablissemang, genom att tro på Keynes och grabbarna. Man trodde på deras ekonomiska politik och lyckades genomföra den. Det skapade ett oerhört självförtroende. Arbetarrörelsen kunde skapa sin egen politik. Sextio år senare återkommer samma problem och socialdemokratin kände till en början inte igen det. Det blev förödande.«

Under hela efterkrigstiden, framhöll Thorgren, fram till åttiotalet har det rått politisk enighet om den fulla sysselsättningens betydelse för välfärdsstaten. Den fulla sysselsättningspolitiken och välfärdsstaten är som siamesiska tvillingar. Den borgerliga regering som tillträdde 1991 är den första sedan trettioalet som brutit med denna politik. En hög arbetslöshet sätter snabbt den svenska välfärdsmodellen i gungning. Skatteintäkterna minskar samtidigt som samhällsutgifterna ökar för dem som inte har något arbete. Resultatet blir ökade klassklyftor och välfärdssamhället hamnar i en ond spiral. Vi har bara sett början på segregationsprocessen, varnade Thorgren.

»EU:s Maastrichtfördrag är en tragedi för den sociala och ekonomiska utvecklingen i Västeuropa«, menade Sten Johansson, f.d. chef för Statistiska Centralbyrån, professor vid Institutet för social forskning: »I fördraget som dikterats av högerregeringarna i England, Tyskland och Frankrike är låg inflation målet. Inflationen ska ned till noll, arbetslösheten får bli vad den blir. Endast ekonomisk tillväxt som frambringats av marknadskrafterna räknas som äkta medan kollektiva köp av tjänster för hela folket som till exempel sjukvård och bostäder åt alla är oäkta ekonomisk tillväxt. Dessa nyliberalismens grundbultar blir bindande riktlinjer för alla medlemsländer i EU. 18 miljoner människor är arbetslösa i EU 1994 och målet är att hålla en hög arbetslöshet. Massarbetslöshet är den mekanism genom vilken klassamhället kan återkomma i vårt land. Mekanismen för att återskapa klassamhället är på plats.«

Seminariet avslutades med att Sveriges då främste ekonom Roland Spånt, chefsekonom på TCO, lade fram ett förslag på hur full sysselsättning kan återskapas inom tre år, dvs. inom en mandatperiod för de riksdagsmän som skulle väljas hösten 1994! Roland Spånt såg inhemska faktorer som huvudför-

klaringar till den dramatiska ökningen av arbetslösheten: avregleringarna på kreditmarknaden, nedskärningarna i den offentliga sektorn m.m. Endast 10 procent av efterfrågefallet kunde förklaras med en svag världsmarknad. Den politik som regeringen fört har inte haft sysselsättningen som huvudmål utan inflationsbekämpning, arbetslösheten ansågs ha varit ohållbart låg och man talade om »excesser i 'överfull' sysselsättning«.

Enligt Roland Spånt måste all ekonomisk politik såsom kraven på låg inflation, offentlig budgetbalans och utrikesbalans underordnas kravet på välfärd och full sysselsättning. Tre åtgärder skulle kunna vända utvecklingen: stärk den inhemska efterfrågan genom att istället för nedskärningarna inom den offentliga sektorn satsa på ökad kvalitet och stora personalförstärkningar; stimulera och tidigarelägg investeringar i infrastruktur; normalisera arbetsmarknaden genom att sänka arbetsgivareavgiften för nyanställningar, skapa väsentligt fler beredskapsarbeten och satsa på kompetensutveckling. Men tyvärr, sa Spånt, kommer sannolikt många av de mänskliga skador som uppstått inte att kunna repareras utan kvarstå i minst en generation.

Roland Spånt föreslog att DemokratiAkademien, Föreningen Ordfront och Keynesianska klubben skulle instifta ett pris i Keynes och Wigforss anda för att uppmuntra en ekonomisk politik som tar sin utgångspunkt i moraliska värderingar och möjliggör full sysselsättning, allmän välfärd och jämn tillväxt. Den danske nationalekonomen Jesper Jespersen citerade Keynes: en värderingsfri ekonomisk vetenskap är antingen omöjlig eller ointressant. Keynes var hård i sitt omdöme om oreglerad kapitalism: »Den är inte intelligent, inte vacker, inte rättvis, inte rättfärdig – och den levererar inte. Kort sagt, vi avvisar den och föraktar den.«

DemokratiAkademien arrangerade ett flertal kurser i samhällsekonomi med keynesiansk inriktning om arbetslöshetsproblemet och hur full sysselsättning kan återskapas. På Nordiska folkhögskolan föreläste den norske professorn Ottar Brox 1994: »Sannolikt kommer en ny och växande underklass att bli resultatet av den förändring som OECD-ekonomierna går igenom för närvarande. Jag vet att många människor är beredda att acceptera en sådan utveckling. Det tycks svårt engagera en upplyst allmänhet om att en ny underklass är en tidsinställd social bomb, trots att det är lätt att visa att även den del av arbetarklassen som har arbete och inte endast de direkt fattiga kommer att bli offer för denna allvarliga förändring av klassamhället. En politik som förhindrar att en underklass växer fram måste utveckla stötdämpare som spelar en viktig ekonomisk funktion utan att skapa mänsklig misär. Exempel på sådana stötdämpare är arbetslöshetsförsäkringar och inkomstgarantier.«

Valet av Nobelpristagare i ekonomi 1996 var en sensation. Efter att i årtal

ha utsett konservativa professorer från Chicago fick kväkaren och radikalen William Vickrey priset. Motiveringen var visserligen egendomlig, priskommittén hänvisade till Vickreys idéer som bland annat resulterat i Happy Hour på restauranger. Men Vickrey själv tyckte att det var oviktiga insatser jämfört med hans analys av »chockfull« sysselsättning och budgetunderskott. Enligt Vickrey är EU:s konvergenskrav fullständigt oförenligt med full sysselsättning. Han menade att staten måste öka sin skuld tills den ekonomiska aktiviteten blev så hög att arbetslösheten sjönk till 0,5 procent. USA har haft full sysselsättning endast under krigen – andra världskriget, Koreakriget och Vietnamkriget. Enligt Vickrey är idén om »naturlig arbetslöshet på 4-6 procent en av de mest ondskefulla eufemismer som någonsin har formulerats«. Han ansåg att »massarbetslöshet är som mordbrand«. »Att idag [1992] försöka reducera budgetunderskottet är det värsta man kan göra. Det skulle förlänga depressionen. Det finns ingen medicin mot dagens kris som inte innehåller en kraftig ökning av budgetunderskottet.« En ökning av budgetunderskottet skapar en större disponibel inkomst, ökad produktion, högre konsumtion, ökad sysselsättning och nya investeringar.

I EU:s Maastrichtavtal förbinder sig staterna att ha max 3 procent budgetunderskott och max 60 procent av BNP i statsskuld. Men inget krav på full sysselsättning.

DemokratiAkademin ordnade en rad kurser om samhällsekonomi, full sysselsättning och välfärd bland annat utifrån Vickreys idéer med den unge begåvade nationalekonomen Per Gunnar Berglund som lärare, till exempel kursen *Femton lömska lögner* om vår ekonomi på Skeppsholmens folkhögskola i Stockholm och Nordiska folkhögskolan i Kungälv. Berglund hade tagit initiativ till Keynesianska klubben 1993 men som keynesian upplevde han sig utstött från Stockholms universitets nationalekonomiska institution. Till sammans med DemokratiAkademin ordnade Keynesianska klubben flera studiecirkel om keynesiansk ekonomi.

1996 gav Ordfront ut den amerikanske välfärdsekonomen John Kenneth Galbraiths bok *Min ekonomiska historia* och bjöd honom till Sverige. På bokmässan arrangerade DemokratiAkademin ett stort seminarium: »Välfärd år 2000. Striden handlar om den ekonomiska politiken! Visst kan arbetslösheten avskaffas!« Medverkande var Riccardo Petrella, John Kenneth Galbraith, Per Gunnar Berglund, Carl Tham, Bo Rothstein, Agneta Hugemark, Claes Bertil Ytterberg, Agneta Stark och Rudolf Meidner. John Kenneth Galbraith höll också en föreläsning på Högskolan i Örebro, »Mitt liv och depressionen«, och i Stockholm träffade han LO-folk och läxade upp den socialdemokratiska regeringen på en regeringsmiddag på Operaterrassen:

– Pratet om riskerna med budgetunderskott och inflation är bara angrepp på välfärdsstaten, det används som vapen mot de fattiga.

Han hävdade i klassisk keynesiansk anda att det bästa för samhällsekonomin var att höja de lägst avlönades löner – kvinnor i offentlig sektor – eftersom de omedelbart spenderar sin löneökning. Dessutom ökar det jämlikheten.

Året därpå gav DemokratiAkademien ut den amerikanske ekonomen Robert Eisners skrift *Underskottsparanoian* i pamflettserien Tankeställare. Eisner bjöds till Sverige och föreläste bland annat i Riksdagshuset och på Mitthögskolan i Sundsvall. I Sundsvall pågick samtidigt det socialdemokratiska partiets kongress där Göran Persson lade fram ett förslag om att de offentliga finanserna skulle gå med ett långsiktigt överskott. Robert Eisner hade i sin forskning visat att budgetunderskott inte behöver vara farligt för en stat utan att statsskulden tvärtom behöver växa i takt med att ekonomin växer för att kunna upprätthålla full sysselsättning. Robert Eisner formulerade sitt budskap till de socialdemokratiska kongressdeltagarna på en banderoll runt varje exemplar av *Underskottsparanoian* som de fick gratis:

Förslaget att skapa ett långsiktigt överskott i de offentliga finanserna på 2 procent av BNP är förfärande – det kan innebära en katastrof för den svenska ekonomin. Om förslaget genomförs blir det en synnerligen kraftig hämsko på Sveriges ekonomi: det kommer att förstöra enorma mängder köpkraft, hota att orsaka långsiktigt stagnation, samt lägga ett tungt lock på de offentliga finanserna och välfärdsstaten.

Kongressen gick emot partiledningen och beslöt att full sysselsättning skulle prioriteras före låg inflation. Något regeringen sedan struntade i. Göran Persson viftade med boken *Underskottsparanoian* i talarstolen på kongressen:

– Det var det dummaste jag läst.

Wigforss och Keynes idéer var inte längre levande inom socialdemokratien. Robert Eisner var imponerad av Per Gunnar Berglund och lockade över honom till USA något år senare när Per Gunnar blev alltmer desperat över att han inte kunde verka som keynesiansk ekonom i Sverige.

DemokratiAkademien försökte att hålla ett vattenhåll för keynesianskt tänkande öppet i det längsta, men tidsandan stängde det. Jesper Jespersens med fleras försök att öppna en diskussion om »keynesiansk grön tillväxt«, en omdefiniering av begreppet tillväxt som förenade full sysselsättning med tillväxt av kultur och offentliga tjänster men som minskade den materiella konsumtionen, kom av sig.

L.E.